

דף שבועי

בס"ד

פרשת תרומה, תשפ"ה, מספר 1608

"את כל אשר אצוה אותך"

יוסף מורגנשטרן

<p>מועד, את אשר אצוה אותך וגו'.</p>	<p>ואת כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל - הרי ו'ו' זו יתירה וטפלה, וכמוהו הרבה במקרא, וכה תפתר ואת אשר אדבר עמך שם, את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל הוא.</p>
-------------------------------------	--

מהדיבור המתחיל בדפוס רפ"ד עולה כי נוסח המקרא שהיה לפני רש"י היה שונה מנוסח המסורה, שכן רש"י גרס "ואת כל אשר אצוה אותך", ואילו בנוסח המסורה כתוב "את" בלי ו'ו'. רש"י סבור שה' מסר דברים למשה, ואת הדברים האלה משה ציווה את ישראל. אם כן, על כורחך ש'ו'ו' זו יתירה וטפלה". מפרשי רש"י בכל הדורות דנו בבעיית נוסח התורה שהיה לפני רש"י. נביא כאן את פירושו של בעל "ספר זכרון" על פירוש זה של רש"י:

"ואת כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל" - וא"ו זו יתירה וטפלה והרבה כמוה במקרא, וכה תפתר ואשר אדבר עמך שם את אשר אצוה אותך אל בני ישראל הוא.

כן הוא בנוסחאות הישנות, ויש נוסחאות שכתוב בהן "את" בלא וא"ו, ונוסחאות שנכתבה בהן הפסוק ולא פרש עליו דבר, ועל זאת הנסחא דחקו לתקן מה שלא יוכל לתקון, ונוסחאות שלא נכתבה בהן כל עקר לא הכתוב ולא פירושו. וחתרתי לפרש ולהשיב אל היבשה³ אחת מכל הנוסחאות האלה ולא יכלתי. אבל אחר בקשת המחילה על היותי שולח לשוני בספר משיח ה', אומר אני שספר התורה שפירש

ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרבים אשר על ארון העדת את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל (שמ' כה:כב). בפירושי רש"י על הפסוק הזה אבקש לעמוד על ההבדל בין פירוש רש"י המודפס ברוב החומשים, המופיע ב"מקראות גדולות" שהודפס בוונציה בשנת רפ"ד - 1524 (להלן "דפוס רפ"ד"), ובין פירוש רש"י בנוסח אחר, הנמצא בדפוס הראשון של פירוש רש"י שהודפס ברומא (להלן "דפוס רומא")¹ בשנת ר"ל (1470).² בסוף פירוש רש"י לפסוק כב, יש הבדל בין הנוסח המקובל לבין דפוס רומא:

דפוס רפ"ד - שמ' כה:כב	דפוס רומא - שמ' כה:כב
<p>וְדַבַּרְתִּי אִתְּךָ מֵעַל הַכְּפָרֶת ... ובבא משה אל אהל מועד וישמע את הקול מדבר אליו מעל גו', משה היה נכנס למשכן וכיון שבא בתוך הפתח, קול יורד מן השמים לבין הכרובים, ומשם יוצא ונשמע למשה באהל מועד.</p>	<p>וְדַבַּרְתִּי אִתְּךָ מֵעַל הַכְּפָרֶת ... ובבא משה אל אהל מועד וישמע את הקול מדבר אליו מעל גו', משה היה נכנס למשכן וכיון שבא בתוך הפתח, קול יורד מן השמים לבין הכרובים, ומשם יוצא ונשמע למשה באהל מועד.</p>

* ד"ר יוסף מורגנשטרן הוא בוגר המחלקה לתנ"ך בבר-אילן וגר בפתח תקווה.
 1 לאחרונה הופיע דפוס רומא בשלמותו בשתי מהדורות. (א) דיסרטציה של מחבר מאמר זה: פירוש רש"י לתורה בעידן הדפוס - רומא סביב 1470: היבטים פרשניים, טקסטואליים והיסטוריים, בר אילן, סיון תשפ"א.
 (ב) חמישה חומשי תורה עם תרגום אונקלוס ופירוש רש"י ע"פ דפוס רומא רכ"ט ועם ראשוני פרשני רש"י, מ' פיליפ (עורך), כרכים א-ז, פתח תקווה תש"פ.
 2 דפוס רג'ו די קלבריה, המכונה היום במחקר "דפוס ראשון", קיבל שם זה בגלל שהוא הדפוס הראשון של פירוש רש"י לתורה שמתוארך. אך למעשה הוא נדפס בשנת רל"ה (1475), חמש שנים בערך אחרי דפוס רומא.

זכיון שבא בתוך הפתח הקול יורד מן השמים לבין שני הכרובים
והקול יוצא ונשמע למשה באהל מועד ואת אשר אצוח אותך וגו'

קל להבחין בכך שה"ו שונה משאר ה"וים בדף.
לשם השוואה אנו מביאים צילום מתוך העותק של
הוטיקן שמראה איך הודפס במקור:

זכיון שבא בתוך הפתח הקול יורד מן השמים לבין שני הכרובים
והקול יוצא ונשמע למשה באהל מועד ואת אשר אצוח אותך וגו'

ההערה לעיל מאפשרת לנו להסביר את ההבדל
הקיים בין דפוס רפ"ד לדפוס רומא באופן הבא:
כשרש"י כתב את פירושו לראשונה היה לפניו ספר
תורה עם המילה "ואת", וזו הגרסה המשתקפת בנוסח
הראשוני של פירושו, כפי שהוא מצוי בין היתר בדפוס
רפ"ד.⁸ כעבור זמן מה, ואולי אפילו אחרי שנים אחדות,
תלמידיו הביאו לפניו ספר תורה שבו היה כתוב "את"
בלי ו"ו. רש"י השתכנע שנוסח זה עדיף ותיקן את
פירושו בהתאם. כלומר, הוא עשה בדיוק מה שתיאר
רבנו שמעיה: הוא השמיט את כל הפירוש מ"ואת" עד
המילים "אדבר אתך שם", וכתב במקומם "את אשר
אצוח אותך וגו'". בניגוד לנוסח הראשון של הפירוש,
בדפוס רומא המילים "את אשר אצוח אותך" אינן
הדיבור המתחיל, אלא הן מהוות את המשך הפירוש.
חיזוק לכך מתקבל מן העובדה שהן מצוטטות בלי
המילה "כל" המופיעה בנוסח המסורה. גם בכתבי יד
פרמה 3288 ולייפציג 1 הנוסח הוא בלי המילה "כל".
למעשה, דפוס רומא השתמש בכתב יד "מעודכן"
יותר של פירוש רש"י, אשר בו השתקפו תיקונים של
רש"י עצמו לפירושו.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא
לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של
אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע
בדוא"ל.
הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

8 ראו ליימן, ואת כל אשר, עמ' 20.

עליו הרב ז"ל היה כתוב בו "ואת" בוא"ו,⁴ ולכן
הוזקק לפרש עליה מה שכתוב בנסחא הראשונה
שכתבתי, דלא שייך לומר שכל זה הדבור בכללו
הוא תוספת סופרים – נוסף על, שהלשון ההוא
אין ספק שהוא לשון הרב ז"ל וטבע לשונו הצח
והמתוק הידוע ונכר למורגלים בו.⁵

מדבריו של בעל "ספר זכרון" אנו למדים שסביר
מאוד שרש"י גרס "ואת", ושנוסח פירוש רש"י
המצוי בדפוס רפ"ד (וגם היום) הוא מקורי ואיננו
תוספת של מעתיק. שניאור ליימן חיבר מאמר רחב על
פירוש רש"י לפסוק זה והגיע לאותה המסקנה.⁶
אם כן, כיצד נוצרה הגרסה של דפוס רומא? ישנם
שני הבדלים בין הנוסח המקובל לבין נוסח דפוס
רומא:

- 1) על פי דפוס רומא, כתוב בפסוק "את" בלי ו"ו.
- 2) בהתאם לכך, הפירוש הקובע כי "ו"ו זו יתרה
וטפלה" איננו בדפוס רומא.
כדי להבין את השינוי שחל בדברי רש"י כדאי לעיין
בנוסח דברי רש"י בכ"י לייפציג 1, בהערותיו של רבנו
שמעיה על סוף פירוש רש"י לפסוק זה:
(**יָאֵת כָּל אֲשֶׁר אֲצִיחַ אוֹתְךָ אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל**) – הרי
ו"ו זו יתירה וטפילה וכמוה הרבה במקרא וכה
תפתר ואשר אדבר עמך שם - אשר אצוח אותך
אל בני ישראל (הוא).

ההערה בשוליים: "כך מצ' בת' שכת' רבנו שמעיה כתוב
ונמחק כך הפירוש של ו"ו זו, מ"ואת" עד "שם" וגם על
"הוא" והדף נקרע ובין שם ואת סימ' לדילוג" (= כך
מצאתי בתוספת שכתב רבנו שמעיה כתוב ונמחק כך
הפירוש של ו"ו זו, מ"ואת" עד "שם" וגם על "הוא"
והדף נקרע, ובין "שם" ו"את" סימן לדילוג).

ליימן, במאמרו על פירוש רש"י לפסוק זה, לא
עמד על כך שבדפוס רומא כתוב "את" ולא "ואת".
ייתכן שההסבר לכך הוא שליימן השתמש בגרסה של
רומא המופיעה באתר hebrewbooks.org (העותק
של JTS), שבו רוכש הספר הוסיף את האות ו"ו.⁷

להלן צילום מהעותק של JTS השמור ב-
hebrewbooks.org

4 ונראה שכך היה כתוב גם בספרי התורה של ראב"ע
וחזקוני.

5 בקראט, ספר זכרון, בתוך ראשוני פרשני רש"י, כרך ג,
עמ' 589.

6 ליימן, ואת כל אשר, עמ' 22.

7 ליימן, ואת כל אשר, עמ' 12. ראו גם רש"י השלם, כרך ג,
עמ' רפג, ששם טעו באותה הטעות וכתבו "ואת" במקום
"את". הגרסה המקורית של דפוס רומא מתבררת מתוך
השוואת העותקים השונים של דפוס זה. במקרה זה
השתמשתי בשבעה עותקים מתוך התשעה שעמדו
לרשותי.